

Estudis de Jordi Sales sobre el *Menó* de Plató

JOSEP MONSERRAT MOLAS

UNIVERSITAT DE BARCELONA
SOCIETAT CATALANA DE FILOSOFIA
jmonserrat@ub.edu

Article rebut el 03/05/2024 i acceptat el 06/06/2024

Resum: Al llarg de la seva docència a la Universitat de Barcelona, Jordi Sales ha dedicat repetidament l'atenció al diàleg *Menó* de Plató. Des del seu primer llibre (*Coneixement i situació*, en què presentava el programa que havia guiat la seva docència des de 1982), fins al seu darrer curs a la Universitat de Barcelona l'any 2014 (a l'assignatura de màster *Lectures Platòniques*), el *Menó* hi és present molt sovint. Els diferents materials conservats, publicats en una petita part, majoritàriament inèdits, mostren els elements principals per a una interpretació del diàleg. Tot seguit es presenta una descripció d'aquests materials, se situen en referència al text platònic i, finalment, es presenta l'edició del darrer curs de Jordi Sales sobre el *Menó* de Plató.

Paraules clau: Plató, *Menó*, filosofia platònica, Jordi Sales

Jordi Sales Studies on Plato's Meno

Abstract: Throughout his teaching at the University of Barcelona, Jordi Sales has repeatedly devoted his attention to Plato's dialogue *Meno*. From his first book (*Coneixement i Situació*, where he presented the program that had guided his teaching since 1982), to his last year at the University of Barcelona in 2014 (in the Master's subject "lectures platòniques"), the *Meno* is present there very often. The various preserved materials, published in a small part, for the most part unpublished, show the main elements for an interpretation of the dialogue. Below is presented a description of these materials, it was placed in reference to the Platonic text and, finally, the edition of Jordi Sales's last course on Plato's *Meno*.

Keywords: Plato, *Meno*, platonic philosophy, Jordi Sales

Coneixement i situació va aparèixer publicat per primera vegada l'any 1991 i recollia com a programa el que era «l'itinerari preliminar» de les lliçons de Jordi Sales a la Universitat de Barcelona «tal com es formulava el 1982» (2014: 11).¹

Aquest programa, que va orientar l'ofici de Jordi Sales i molts dels seus deixebles, es formulava en aquell moment en una introducció i cinc capítols al voltant de les qüestions de l'assignatura Teoria del Coneixement. La metodologia amb què Jordi Sales s'encarava a la qüestió era la que va resultar d'una atenció molt crítica dels problemes fonamentals de la disciplina que el van conduir a una lectura directa dels referents fonamentals per a la formulació dels problemes i per adonar-se de l'ocultació que se'n feia en les respostes que es donaven als problemes. En paraules seves: «La història de la filosofia és una font de la nostra tasca teòrica. Però si volem, i ho hem de voler, mantenir obert el retorn entorn de respostes als problemes originaris, ens cal flexionar l'interès històric en *meditació històrica*» (2014: 14). El tercer dels estudis del llibre porta per títol «La interioritat cognoscitiva» i allí trobem una atenció a la lletra platònica i a la lletra cartesiana. El llenguatge platònic de la «purificació» i el llenguatge cartesià de l'«esforç» fan figures del que Sales anomena «la interioritat cognoscitiva», que és el lloc on viu la tensió vers la realització de la plenitud cognoscitiva des d'un buit de coneixement que s'ha de guanyar de manera esforçada. Jordi Sales s'adona que les formes literàries del diàleg i de la meditació triades respectivament per Plató i Descartes respecten molt millor el coneixement considerat com a operació humana integral (i integrada en una situació) tal com es presenta en la descripció fenomenològica que no pas la divisió neokantiana entre lògica, metafísica i psicologia. Sales adverteix que Plató i Descartes mostren com la idea de la plenitud cognoscitiva (o de coneixement necessari) es té i es manté perquè aquesta plenitud ja s'ha viscut habitualment quan s'afirmen coses en la *doxa*, és a dir, en les opinions de la vida de cada dia. La tensió vers la saviesa ha de començar per buidar la plenitud de les opinions ben probables per tal de poder obrir l'espai on sigui possible la recerca d'un coneixement necessari. Aquest estudi acaba amb aquestes paraules: «La relació entre aquests tres factors: el logicoobjectiu, subordinat a la idea de ciència com a coneixement necessari, la

1. Jordi Sales i Coderch, *Coneixement i situació*, Barcelona: PPU, 1991 (vegeu la detallada recensió que en va fer Xavier Ibáñez Puig a l'*Anuari de la Societat Catalana de Filosofia*, IV (1991): 187-191). El llibre va tenir una segona edició: Jordi R. Sales i Coderch, *Coneixement i situació*, reedició a cura de Josep Monserrat, amb una nova presentació de Jordi Sales, Barcelona: Edicions de la Universitat de Barcelona, 2014, de la que citem. Vegeu-ne la recepció a l'estudi col·lectiu: Joan González-Guardiola; Miquel Montserrat i Capella; Xavier Ibáñez-Puig; Joandomènec Ros i Aragonès; Jordi Ramírez Asencio, «El Mestratge de Jordi Sales», *Anuari de la Societat Catalana de Filosofia*, XXVI (2015): 135-152.

descripció del coneixement com a operació humana i l'aclariment de la interioritat cognoscitiva, és el camp d'una única exploració per la qual decidim d'interessar-nos» (2014: 66).

En aquest capítol que comentem, el paràgraf primer (titulat «La plenitud de si, obstacle a la definició», 2014: p. 49-51) és un comentari del *Menó*, especialment de la primera meitat (70a-86c).

L'any després de la primera publicació de *Coneixement i situació*, va aparèixer publicat el primer dels llibres de Jordi Sales dedicat íntegrament a la filosofia de Plató: *Estudis sobre l'ensenyament platònic (I): Figures i desplaçaments*.² Aquest volum, juntament amb el grup Hermenèutica i Platonisme, format el mateix any 1992 a la Societat Catalana de Filosofia (i com a grup de recerca EIDOS l'any 2005), ha estat clau per a l'evolució dels estudis sobre Plató a la Universitat de Barcelona. En aquell volum, s'incorporaven dos capítols dedicats al *Menó*, concretament el tercer («*Eidos i Skhema (Menó 70a-76d)*») i el quart («*Aporia i diametros (Menó, 80a-86c)*»), en què es fa una anàlisi detallada dels passatges amb un apunt inicial sobre el sentit general del diàleg.

Aquesta atenció al *Menó* no era exclusiva, ni tampoc l'atenció a Plató. En els seus cursos sovintejaven també lectures de les obres de Descartes, Kant o Husserl. Pel que fa a Plató, si repassem els apunts inèdits del curs Teoria del Coneixement del primer semestre del curs 1994-1995, trobarem aquest índex:

Tema 1: L'accés al diàleg platònic.

Tema 2: La qüestió de *Menó*.

Tema 3: El problema de la definició a l'actualitat dels estudis platònics.

Tema 4: La prioritat de la definició a l'*Eutifró* i al *Menó*: l'acció d'Eutifró i la qüestió de *Menó*.

Tema 5: La prioritat de la definició i la unitat de l'*areté* al *Protàgoras*.

Tema 6: La situació del *Laques* com a diàleg de definició.

Tema 7: L'exigència de definició al *Menó*.

Tema 8: El paradigma de la definició de la figura: figura : color :: *peras* : *apeiron*.

Tema 9: La paradoxa de *Menó* / del *Menó*.

2. Jordi Sales, *Estudis sobre l'ensenyament platònic (I): Figures i desplaçaments*, Barcelona: Anthropos, 1992. La sèrie va continuar amb *A la flama del vi. El 'Convit' platònic, filosofia de la transmissió (Estudis sobre l'ensenyament platònic II)*, Barcelona: Barcelonesa d'Edicions, 1996. Malgrat alguns anuncis de volums que continuarien la sèrie, la resta de publicacions de Jordi Sales dedicades a Plató han aparegut en articles o en capítols de llibres. L'any 2019 es va publicar una selecció de textos traduïda al castellà: Jordi Sales i Coderch, *Variaciones platónicas. Estudios sobre la enseñanza de Platón*, edició, traducció y estudio introductorio de Xavier Ibáñez y Josep Monserrat, Buenos Aires: Teseo, 2019.

Les primers línies del curs fan així: «Dedicarem aquest semestre del curs de Teoria del Coneixement a la “temàtica” platònica: la teoria de la definició, la teoria de les idees, la relació entre geometria i filosofia, l'anamnesi o reminiscència, la dialèctica com a mètode, etc., són motius que en la seva actualitat filosòfica mostren repetidament l'arrel platònica. El segon semestre estarà dedicat a la “temàtica” cartesiana» (apunts TC95/95, p.1). La «temàtica» platònica s'estudia amb una atenció detallada als diàlegs i a la bibliografia més actualitzada que els tracta; en aquest curs, el *Menó* és el diàleg que serveix de marc general a partir del qual es van incorporant altres diàlegs.

Ara bé, aquesta atenció al *Menó*, sempre compartida amb altres diàlegs, arriba a poc a poc a constituir el focus principal d'alguns dels cursos que van deixant l'orientació «temàtica» per esdevenir pròpiament una aproximació al text platònic sense deixar de banda, però, l'atenció als comentaristes i als temes que centren l'erudició platònica en cada passatge. Un material inèdit íntegrament sobre el *Menó* el constitueixen les primeres lliçons de l'assignatura Lectures Platòniques del màster Filosofia i Estudis Clàssics, de la Universitat de Barcelona, impartides el curs 2008-2009. Les lliçons portaven per títol «La possibilitat del dir (discurs, recerca, coneixement, opinió, mite)» i sota aquest títol presenten un estudi de 36 pàgines dedicat íntegrament al diàleg. Tenen com a subtítol: «El foraster de Tessàlia i la feblesa socràtica (I)». S'articulen en cinc parts dividides en paràgrafs. La primera part es fixa sobretot en l'inici del diàleg: serà una constant a partir d'ara que la lectura es faci seguint la lletra del text (§1), però caldrà una presentació dels personatges (§2) i es dona ja un sentit del conjunt de l'obra (§3). La segona part («El desert atenès i la riquesa tessàlia. El saber com oblit») planteja la primera repetició de la fórmula inicial, repetició que és negativa: Sòcrates no pot dir, perquè no ho recorda, si Gòrgies deia o no deia què era l'excel·lència. Aquesta repetició està situada en el dispositiu pel qual el silenci socràtic motiva l'exposició de la facilitat tessàlia. A la tercera part del text («El desert actua sobre la facilitat tessàlia»), l'examen socràtic de la fàcil resposta del tessali Menó porta a una interrogació sobre el que Menó pot dir de les abelles indiferenciades entre si i del seu ésser el mateix en totes. En aquesta interrogació hi ha la segona repetició socràtica de la fórmula inicial. A la quarta part («Sòcrates vol fer respondre Menó»), es veu com la tercera variació sobre la fórmula inicial s'efectua sobre el paradigma de la figura i el color respecte a les figures i els colors. La demanda està rodejada de la presència del vocabulari de l'esforç (*peiro*, *melete*) i Sòcrates vol fer respondre Menó en la recerca de la unitat. Menó, però, es negarà a respondre. La cinquena part del text («Poder dir moltes coses com el color») comenta la quarta variació, la darrera socràtica consecutiva, sobre el «poder dir» inicial de Menó. Sòcrates fa peu en el gust que ha expressat Menó per la definició del color com a *aporroé skhematon* (76d), en el sentit que el model li permet dir moltes coses com el color. El dir

de la retòrica és un dir modelat sobre l'emanació, el fluir del discurs. Copiem l'índex que estructura aquells apunts:

- I. La qüestió inicial de Menó, un repte tessali (70a1: «*ekheis moi eipein...*»)
 - §1. L'inici abrupte: «Podries dir-me si...»
 - §2. MENÓ, LA MANDRA INTEL·LECTUAL COERCITIVA
 - §3. *PRO-LOGOS, EPI-LOGOS*
- II. El desert atenès i la riquesa tessàlia. El saber com a oblit (71c7: «*ouk ekhô eipein*»)
 - §4. Menó dins la fama tessàlia
 - §5. RESPONDRE
 - §6. *XENOS*
 - §7. «NO PUC DIR»
- III. El desert actua sobre la facilitat tessàlia (72c4: «*eikhes dêpou an ti moi eipein*»)
 - §8. La facilitat de la resposta
 - §9. L'EIXAM I L'ABELLA
 - §10. «SENS DUBTE M'HÓ PODRIES DIR?»
 - §11. LA DISTRIBUCIÓ DE LES QUALITATS I LA POSSIBLE EXCEPCIÓ DE L'EXCEL·LÈNCIA
- IV. Sòcrates vol fer respondre Menó (75a5: «*ekhois an eipein, ei tis se erôtôiê*»)
 - §12. El treball de l'oblit socràtic i la vergonya en la retòrica
 - §13. «Tampoc podries dir si et preguntava...». La negativa de Menó
 - §14. La passivitat de la *kharis* i el *didaskēin*
- V. «Poder dir moltes coses com el color» (76d9: «*hoti ekhois an ex autês eipein kai...*»)
 - §15. La primera definició de la figura. La refutació de Menó; *euêthes*
 - §16. La segona definició de *figura*
 - §17. La definició del color. *tragiké*. Quina és la millor (*beltion*) definició?

Aquests apunts constitueixen el nucli dels posteriors materials i es van «recuperant» en cada nova versió, però pateixen canvis resultat de noves lectures i noves discussions. Ja des dels primers escrits sobre el *Menó*, la lectura que en fa Jordi Sales està àmpliament documentada amb els estudis que han marcat més els diferents corrents interpretatius sobre el diàleg,³ lectures

3. Cal destacar els estudis crítics que Jordi Sales va fer de les obres següents: «A. Nehamas, *Virtues of Authenticity. Essays on Plato and Socrates*. Princeton, 1999», a «Butlletí Platònic

sempre actualitzades i analitzades amb profunditat, cosa que li permet estar sempre en un «estat de la qüestió» que fa que pugui reformular les qüestions que no tanquen el diàleg en interpretacions, sinó que el fan efectiu com a *dispositiu de pensament*.

El *Menó* fou també objecte de treball del seminari de lectura del Grup de Recerca EIDOS l'any 2009. Jordi Sales va preparar la lectura del diàleg amb l'objectiu de presentar en la primera sessió del 9 de febrer les qüestions de mètode que permeten una aproximació al text platònic. D'aquest seminari en conservem dues pàgines que apareix amb el títol «§18. Aporia» i que aniria a continuació dels materials del curs que havia impartit el semestre anterior i dels quals hem copiat abans l'índex. Reproduïm a continuació els tres primers paràgrafs de la introducció al seminari. El contingut del §18 quedarà integrat en la darrera versió dels estudis sobre el *Menó* que incorporarem al final d'aquest treball (concretament en el §13):

§1. Seminari sobre el *Menó*. Objectiu: les qüestions de mètode de l'apropament al text platònic

1/ Comencem avui un seminari del Grup EIDOS Hermenèutica i Platonisme. El seu objectiu és treballar les qüestions de mètode de l'apropament al text platònic. La millor manera de fer-ho és fent-ho. Fent-ho sobre un diàleg particular. Certament, calen en alguns moments algunes consideracions generals. Poden ser suficients, de moment, les contingudes en aquest parell d'escrits (Monserrat 2002b: «Actualitat dels estudis platònics»; i Sales: «El jove ric i el mur. Dues imatges de l'hermenèutica platònica» [=Sales 2010]).

2/ Ara estic treballant el *Menó* = Projecte: «El foraster de Tessàlia i la feblesa socràtica». A *Figures i Desplaçaments* (1992) li vaig dedicar un parell d'estudis («Eidos i Skhema (70a-76a)» i «Aporia i Diametros (80a-86c)').

3/ Les dues «novetats» (anamnesis, hipòtesi) del *Menó* i la seva situació asimètrica (fortalesa socràtica / feblesa socràtica).

§2. La possibilitat de dir (discurs, recerca, coneixement, opinió, mite)

1/ El «reactiu» aplicat al text: el trajecte preliminar de la interpretació: les repeticions de la fórmula inicial.

2/ Resum de les lliçons novembre 2008: Repte tessali (1M) → faula desert i abundància → negativa socràtica com a desmemòria (2RS1); les abelles indiferenciades (*eidos*) 3RS2, vocabulari de l'esforç (*peiro melete*) → recerca de la unitat 4RS3, *tragiké*: poder dir moltes coses com el color, fluir del discurs 5RS4. El repte tessali (1) determina com a resposta la faula del desert i

V», *Anuari de la Societat Catalana de Filosofia*, 2008: 141-146; «Dominic Scott, *Plato's 'Menó'*, Cambridge: Cambridge University Press, 2006 (2009)», a «Butlletí Platònic VI», *Anuari de la Societat Catalana de Filosofia*, XX (2009): 221-226; «Roslyn Weiss, *Virtue in the Cave. Moral Inquiry in Plato's 'Menó'*, Oxford University Press, 2001; Rowman & Littlefield Pub Inc, 2008», a «Butlletí Platònic VI», *Anuari de la Societat Catalana de Filosofia*, XX (2009): 227-232.

l'abundància que justifica la negativa socràtica com a desmemoria (2, RS1). La sorpresa de Menó promou la facilitat de la primera resposta. L'examen socràtic de la fàcil resposta porta a una interrogació sobre el que pot dir Menó de les abelles indiferenciades entre si i el seu ésser el mateix en totes on és la segona repetició de la fórmula inicial (3, RS2). La tercera variació sobre la fórmula inicial s'efectua sobre el paradigma de la figura i el color respecte a les figures i els colors. La demanda està rodejada de la presència del vocabulari de l'esforç (*peiro*, *melete*); Sòcrates vol fer respondre Menó en la recerca de la unitat. Menó es negarà a respondre (4, RS3). La quarta variació, la darrera socràtica consecutiva, sobre el «poder dir» inicial de Menó comenta el gust que ha expressat Menó per la definició del color com a *aporroé skhematon* (76d) en el sentit que el model li permet dir moltes coses com el color. El dir de la retòrica és un dir modelat sobre l'emanació, el fluir del discurs (5, RS4). §3. El silenci de Menó. La impossibilitat de dir «visita» Menó (6, RM1)

A la sessió d'avui tractarem la següent repetició: aquesta és la primera vegada que Menó reprèn la seva fórmula inicial. El contacte amb Sòcrates ha fet emmudir el dir abundant de Menó.

Durant el segon semestre del curs 2011-2012, a l'assignatura Temes Platònics i Cartesians de la llicenciatura en Filosofia, Jordi Sales va impartir una sèrie de lliçons sobre el *Menó*. Conservem un arxiu amb 16 pàgines que presenten el comentari del diàleg. El text és una evolució de la versió de 2004 i quedarà integrat i corregit en els continguts del text de 2014 que ara comentarem.⁴

El primer semestre del curs 2014-2015, Jordi Sales va impartir, ja com a professor emèrit, l'assignatura Lectures Platòniques del màster Pensament Contemporani i Tradició Clàssica, de la Universitat de Barcelona. D'aquest curs en conservem 62 pàgines dedicades al comentari del *Menó*. Aquest comentari és el més llarg de tots i integra bona part dels materials inèdits, però no pas els materials que ja estaven publicats. Pensem que, amb l'edició d'aquest curs fins ara inèdit (que completament incorporant-hi parts dels altres materials inèdits que no s'inclouen en aquesta versió final), i amb els materials ja publicats amb anterioritat (i que només quedaran indicats com a referència en l'edició que ara presentem del curs), recollim el comentari de Jordi Sales al *Menó* de Plató.

A grans trets, es veurà que el comentari mira de «fer funcionar» la lectura, és a dir, donar les claus necessàries perquè el lector vagi seguint el text. A partir d'un determinat moment, el comentari al diàleg s'atura i es posa de manifest que es tracta de materials docents perquè el seu final està imposat pel calendari. Qui va seguir les lliçons estava en disposició de continuar i acabar la lectura, i esperem que també pugui fer-ho qui els segueixi ara en aquesta versió impresa, malgrat no disposar dels comentaris que sempre

4. Una part es va publicar com a article: Jordi R. Sales i Coderch & Josep Monserrat Molas, «La qüestió inicial, l'epíleg i el tot del *Menó*», *Taula: Quaderns de pensament*, 45 (2013): 301-314.

acompanyaven les lliçons però que no estaven escrits. Tot i ser un comentari parcial del diàleg (des de l'inici, pàgina 70 fins a la 86 del text platònic), la constant referència a l'estructura i al detall del conjunt del diàleg i l'anàlisi que també es fa de les pàgines finals (99-100) permetia acabar el curs amb la impressió d'una feina feta; feta, és clar, en la mesura que es pot fer una lectura de Plató, és a dir, inacabada.

El text que editem tot seguit recull, doncs, els materials revisats i corregits de l'assignatura Lectures Platòniques del curs 2014-2015, i completats, a més a més, amb materials de les anteriors versions inèdites. Aquest afegits s'indiquen amb la referència a l'any en què es va impartir el curs. També s'incorporen referències als passatges del *Menó* que han estat comentats en articles o capítols publicats. Totes les notes i altres intervencions afegides en el procés de preparació i d'edició del text s'indiquen entre claudàtors «[...]».⁵

Bibliografia

- SALES CODERCH, JORDI (1990) *Coneixement i situació*. Barcelona: PPU (2a edició: 2014, Barcelona: Edicions de la Universitat de Barcelona).
- SALES CODERCH, JORDI (1992) *Estudis sobre l'ensenyament platònic (I): Figures i desplaçaments*, Barcelona: Anthropos.
- SALES CODERCH, JORDI (1996) *A la flama del vi. El 'Convit' platònic, filosofia de la transmissió (Estudis sobre l'ensenyament platònic II)*, Barcelona: Barcelonesa d'Edicions.
- SALES CODERCH, JORDI (2008) «A. Nehamas, *Virtues of Authenticity. Essays on Plato and Socrates*. Princeton, 1999», a «Butlletí Platònic V», *Anuari de la Societat Catalana de Filosofia*, pp. 141-146.
- SALES CODERCH, JORDI (2009a) «Dominic Scott, *Plato's 'Meno'*, Cambridge: Cambridge University Press, 2006 (2009)», a «Butlletí Platònic VI», *Anuari de la Societat Catalana de Filosofia*, XX, pp. 221-226.
- SALES CODERCH, JORDI (2009b) «Roslyn Weiss, *Virtue in the Cave. Moral Inquiry in Plato's 'Meno'*, Oxford University Press, 2001; Rowman & Littlefield Pub Inc, 2008», a «Butlletí Platònic VI», *Anuari de la Societat Catalana de Filosofia*, XX (2009), pp. 227-232.
- SALES CODERCH, JORDI & MONSERRAT MOLAS, JOSEP (2013) «La qüestió inicial, l'epíleg i el tot del *Menó*», *Taula: Quaderns de pensament*, 45, pp. 301-314.
- SALES CODERCH, JORDI (2019) *Variaciones platónicas. Estudios sobre la enseñanza de Platón*, edición, traducción y estudio introductorio de Xavier Ibáñez y Josep Monserrat, Buenos Aires: Teseo.

5. Aquest any 2024 també es publica la traducció de Josep Olives revisada del *Menó* a la col·lecció «Bernat Metge essencial» amb una introducció de Jordi Sales i de Josep Monserrat que aprofita part dels materials que aquí es publiquen (Plató, *Menó*, traducció revisada de Josep Olives, introducció de Josep Monserrat i Jordi Sales, Barcelona: La Casa dels Clàssics, 2024).